

Gyöngyösi Lívía*

SZÍNES MAGÁNHANGZÓK

Abstract

The learners of Hungarian as a second language face the richness of the Hungarian sounds at a very early stage of their language learning process. The recognition and production of the sounds are as much important as spelling, though it could slow down the learning process especially in multilingual groups. In my study I am introducing a theory of a presentation technique of using different colours to represent the Hungarian vowels, which could help the language learners with pronunciation from the beginning as it does not depend on cultural or first lingual influences.

Kulcsszavak: *a magánhangzók ejtése, a kiejtés tanításának nehézségei, ritmus és dallam, a látvány és a tanulás kapcsolata, az érzékelés szerepe a nyelvtanulásban, a magánhangzók színe*

1. Bevezetés

A magyarul tanuló külföldiek már nyelvtanulásuk kezdetén szembesülnek a magyar nyelv gazdag hangállományával. A magyar ábécé 44 betűből és közel ugyanennyi hangból áll (kivéve: w, y). A produkcióval együtt meg kell tanulni a helyesírást is, amely gyakran túl nagy falat a kezdő, gyors sikerélményekre vágyó nyelvtanulók számára. A hosszadalmas magyarázat és elhúzódó gyakorlás még inkább megnehezítheti az elsajátítást, hiszen a hangok pontosítása hosszú időt vehet igénybe. Szükséges és fontos az irányított és ellenőrzött kiejtés tanítása/tanulása, különös tekintettel az ábécé hangjaira, azon belül is nagy hangsúlyt kell fektetni a magánhangzók képzésére.

Dolgozatomban egy olyan szemléltetési módot mutatok be, amely megkönnyítheti a magyarul tanuló külföldiek számára a magyar magánhangzók kiejtésének elsajátítását. Praktikussága abban rejlik, hogy olyan szemléltetési módot használ, amely kultúrától és anyanyelvtől független, univerzálisan mindenki számára érthető. Színeket használtam a magánhangzók bemutatásához. Eddigi kísérleteim alapján ígéretesnek tűnik ez a módszer, de a szemléltetési technika kidolgozása még további vizsgálatokat igényel.

* Gyöngyösi Lívía, PhD-hallgató, PTE Nyelvtudományi Doktori Iskola; nyelvтанár, InterLanguage Nyelviskola, horuszf@yahoo.com

2. A magánhangzók tanításának problémája

A magyar kiejtés tanításának egyik legfontosabb területe a hangok kvalitásának, azaz a magánhangzók és a mássalhangzók beállítása. A MID esetében az első pár találkozás középpontjában az ábécé megtanítása kell, hogy legyen (Csonka 2005: 104). Az ábécével való megismerkedés után azonban hamar találkozik a nyelvtanuló a magánhangzó-harmónia, illetve az illeszkedés jelenségével (általában: -bAn, tárgyrag vagy többes szám jele). Ennek ismerete szintén elkerülhetetlen a magyar nyelv elsajátítása során. Azonban ahhoz, hogy a későbbiekben biztonsággal és kreatív módon tudja használni a nyelvet, a magánhangzók felismerésének és képzésének biztos képességére van szükség.

Különösen nagy kihívást jelenthet ennek begyakoroltatása vegyes csoportok esetén, még akkor is, ha van közvetítő nyelv. Gyakori jelenség az, hogy a csoport tagjainak más és más magánhangzó kiejtése okoz nehézséget. További problémát jelenthet a magánhangzók képzésének pontossága, a megfelelő artikulációs bázis kialakítása. A magyar magánhangzók 1:1 megfelelést mutatnak a leírt formával, tehát soha nem diftongusok (mint például az angolban). Ugyanakkor nagy könnyebbséget jelent, hogy nem lehet többféle kiejtésük sem, az „o” mindig „o” marad, az „ó” mindig „ó”. Tehát csupán egyetlen egyszer szükséges alaposan megtanulni képzésüket, a későbbiekben nem lesznek újabb hangtani szabályok. Ezzel a ténnyel általában motiválhatók a legvegyesebb összetételű csoportok is, és egyúttal azt is beláttathatjuk a nyelvtanulókkal, hogy mennyire fontos és elkerülhetetlen a magánhangzók pontos ismerete. Azonban képzésük módja olyan nagymértékben eltérhet adott nyelvek magánhangzó-bázisától, hogy ez további problémákat vethet fel.

A kulturális és nyelvi különbségeken túl nehezítő faktor lehet az időtényező vagy a követelményrendszer is, hiszen attól függően, hogy milyen szándékkal és milyen tanulmányi keretek közt tanulnak, eredményre, és nem utolsó sorban sikerélményre vágnak. Ha felsőoktatásban, kötelezően, vizsgakövetelménnyel és kevés óraszámban tanulják a nyelvet, nem áll rendelkezésre elég idő a hangok folyamatos gyakoroltatására. Amennyiben valaki személyes okokból vagy hobbiból tanul magyarul, akkor sem tanácsos túl hosszú időt fordítani erre, hiszen az a további motiváció rovására mehet és erősítheti a nyelvtanulóban azt a tévhitet, amely szerint a magyar nyelv nehéz és megtanulhatatlan.

Az említett okok arra ösztönöznek, hogy átgondoljuk, hogyan lenne érdemes kiejtést tanítani a magyarul tanuló külföldiek számára. A megfelelő artikuláció kialakításában segíthetnek a határtudományok, pl. az orr-fül-gégészet eredményei, a mozgástudomány, amely artikulációs mozgásokat vizsgál, az audiológia, amely a hallást, illetve a hallási nehézség okait kutatja, az agy működésének ismerete, a neurológia, a gyermeknyelvi hibák elemzése, a magyarul tanuló diákok hibáinak elemzése, a zenetudomány, amely a ritmus, dallam, új hangok elsajátításában segít, illetve a vizuális megjelenítés. A két utóbbi terület eredményei és módszerei könnyen és hatékonyan használhatók a nyelvórákon.

3. Ritmus és dallam használata a hangok pontosításában

A ritmus (mondókák, rímelő sorok, nyelvtörők, halandzsaszövegek, hangsúlyos szóttagok dobolása, tapsolása stb.) és a dallam (zene hallgatása, éneklés) gyorsíthatja a hangok elsajátításának folyamatát. Egyrészt kulturális és ismeretterjesztő jellege miatt, másrészt kötetlenebb hangulatot biztosít az órákon, harmadrészt a visszahúzódbb diákok számára is lehetőséget ad a gyakorlásra. Ennél a szempontnál különösen az ázsiai országokból érkező diákokra gondolok, akiknek nehéz a magyar nyelv hangjait produkálni – részben anyanyelvük és hangképzésük sajátosságai, részben pedig a fennálló kulturális különbségek miatt. Ennek leküzdésére kitűnően alkalmas a zene és a ritmus bevonása a nyelvtanulási folyamatba.

Eddigi tapasztalataim szerint az ázsiai országokból érkező diákok számára az első lépés annak tudatosítása, hogy sokkal inkább ki kell nyitni a szájukat, mint azt megszokhatták anyanyelvük használatakor. Ez pszicholingvisztikailag is érdekes folyamat, hiszen akár kulturális sokként is érheti őket az, hogy olyan cselekvésre vannak „kényszerítve”, amely nem jellemző a saját kultúrájukra. Márpedig aki tanított már pl. vietnami csoportokat, biztosan tudja, hogy vagy rávesszük őket szájuk kinyitására, vagy képtelenek a helyes produkcióra – még akkor is, ha írásban tökéletesen használják a nyelvet. Az ő esetükben a zene lehet az a kapocs, amely segíthet, ugyanis énekelni általában szeretnek. Ahhoz viszont, hogy énekeljenek, ki kell nyitni a szájukat. Ha pedig ezt sikerül elérni, képessé válnak a magánhangzók tiszta produkálására, mivel nem elsősorban annak kiejtésére koncentrálnak, hanem a kívánt hangmagasság elérésére. Az pedig lehetetlen, hogy egy hangot tisztán kiénekeljenek, és közben ne a kívánt magánhangzót produkálják. Ilyen módon másodlagossá válik számukra az a probléma, amely a nyelvtanár szemszögéből elsődleges, és „kínzás” nélkül eredményhez vezethet. Rendszeres énekléssel pedig nemcsak kulturális ismereteket közvetíthetünk, hanem belátható időn belül, ám „észrevétlenül” és könnyedén megtaníthatjuk számukra a helyes kiejtést, amelyet a beszéd során is alkalmazni kezdenek, nem beszélve a helyes magyar hangsúlyozásról, amelyet a magyar népdalok ritmikája is leképez. (A népzene kívül is érdemes olyan dalokat választani, amelyek prozódiaileg megegyeznek a magyar nyelvre jellemző hangsúlyozással, így a helyes hangsúlyozást is könnyebben megtanulhatják.) A kiejtés gyakorlásán túl pedig szókinccs, kifejezések memorizálására is kitűnően alkalmas az éneklés, hiszen dallammal összekötve a szöveg nagyobb hatékonysággal hívható elő, hosszú idők elteltével is.

A keleti kultúrákkal szemben sok esetben könnyebb dolgunk van a mediterrán országokból érkező nyelvtanulókkal. A rájuk jellemző heves gesztikuláció, hangos, dalamos beszédmodor nagyban segíti a hangok képzésének elsajátítását, csupán abból a tényből kiindulva, hogy kultúrájuk aktív része a jó utánzóképeség és a vágy a folyamatos kommunikációra. Anyanyelvük zeneisége és ritmusossága folytán rendkívül fogékonyak, és új hangokat is könnyen megtanulhatnak. Számukra egy-egy dal vagy mondóka példaként szolgálhat, amelynek ritmusát hamar átültetik a beszédbe. Nem mellékesen pedig olyan kulturális ismeretekhez jutnak, amely a magyar nyelvhez való érzelmi kötődésüket pozitívan alakíthatja.

A zene tehát alkalmas a kiejtés pontosítására, gyakoroltatására, ám a magánhangzók bemutatására kevésbé. A zene bevonása már egy második lépcső lehet, ezt azonban meg kell, hogy előzze a lehető legpontosabb szemléltetés.

A kérdés tehát az, hogy hogyan lehetne minél hatékonyabban, alaposabban, élvezetesebben és minél rövidebb idő alatt a magánhangzók helyes képzésének birtokába juttatni a nyelvtanulókat, akiknek ráadásul akár egyéneként más és más tényező okozhat problémát.

4. Miért lehet alkalmas a színek használata a magánhangzók tanítása során?

Megoldásképpen olyan szemléltetési módra van szükség, amelyet anyanyelvtől és kultúrától függetlenül minden ember ért, és ugyanazt érti alatta. Tehát olyan eszközt kell keresni, amely univerzálisan értelmezhető: ilyenek például a színek. A színek jelentése kultúránként eltérő lehet (pl. a szimbólumrendszerben), ám a színek megkülönböztetésének, világos és sötét voltának érzékelése minden ember számára egyformán lehetséges, és kivétel nélkül minden kultúrában és nyelvben a sötét sötétet jelent, a világos pedig világosat. Amennyiben ez így van, a színek alkalmasak lehetnek a magánhangzók szemléltetésére.

A színek, színnevek kutatásának igen nagy szakirodalma van különböző tudományterületeken, a fizikától kezdve a pszichológián át a nyelvészetig. Nem tartom meglepőnek, hogy a nyelvoktatásban is felbukkan a szemléltetés eszközeként, inkább azt tartom különösnek, hogy nem használták még ki a színek adta univerzális lehetőségeket. A magyar nyelv tanításának eddigi gyakorlatában is előfordulnak próbálkozások a „színes” szemléltetésre. Az első alpontban ezeket a példákat gyűjtöttem össze. A második alpontban arra a kérdésre kerestem a választ, hogy miként függ össze a látás, a színérzékelés, a beszédpercepció és -produkció, illetve hogyan segítik a vizuális ingerek a hatékonyabb elsajátítást. A harmadik alpontban részletesen megvizsgáltam, hogy mely tényezők indokolják a színek használatát a magyar magánhangzók tanításakor. Ezeket az érveket saját kutatásaimmal, külföldi nyelvtanulókkal és anyanyelvi beszélőkkel végzett interjúk, kérdőívek elemzésével és kiértékelésével igyekeztem alátámasztani.

4.1. Színek a magyar nyelv tanításának eddigi gyakorlatában

A színek használata a magyar mint idegen nyelv történetében nem példa nélküli. A *Színes magyar nyelvkönyv* és a *Halló, itt Magyarország* a mondatrészeket színezi abból a megfontolásból, hogy ezzel segítséget nyújtson a nyelvtanulók számára a szófajok elkülönítésében. Nagyházi Bernadette (2009) gyermekek számára fejlesztett ki szórendtanító módszert színekkel, amely egyszerűségével és kreativitásával, véleményem szerint, nemcsak a gyermekek nyelvtanulását könnyítheti meg. Felnőtt nyelvtanulók körében is érdemes lenne kipróbálni. Érdekesnek tartom megjegyezni, hogy Dancs Sándor a orosz fonetika főiskolai oktatásában vetette fel a „színek felhasználásnak és a színek alkalmazásának lehetőségét, különös tekintettel a magánhangzókra”. Si-

li Katalin *Vezérvényében* pedig a következőt olvashatjuk a magánhangzókról. „Ami a magyar magánhangzó-állományt illeti, a mély magánhangzócsoporthoz szokás sötétnek, a magasat világosnak nevezni” (Szili 2006: 12).

Tehát a színek használata nem új. Folyamatosan felbukkannak oktatóanyagokban, nyelvkönyvekben, módszerekben, mivel látványosak, valamilyen módon segítik a vizualizációt, a memorizálást és az előhívást is.

4.2. Látás és tanulás kapcsolata, színek érzékelése, érzékszervek bekapcsolása a tanulási folyamatba

Egy új anyag bemutatása során a szemléltetés kulcsfontosságú. A megfelelő eszköz kiválasztásával (kép, poszter, dia, film vetítése stb.) jelentősen lerövidíthető a bemutatás folyamata. A nyelvpedagógia gyakorlata során nyilvánvalóvá vált, hogy minél több érzékszervet vonunk be a tanulási folyamatba, annál hatékonyabb és rövidebb lehet az elsajátítás. Elsőként a cselekedtető, illetve az audio-lingvális módszer tartotta fontosnak ezt a szempontot, ami később az audiovizuális-strukturális-globális módszerben teljesedett ki.

Az emberi agyról tudjuk, hogy aszimmetrikus jellege meghatározó (szemben az állatokéval, leszámítva az énekes madarakat). Az emberek 95%-ánál a bal agyféltekében található a beszédközpont, míg a jobb félteke néma. Franz Gall osztrák orvos már a 19. század elején úgy vélte, hogy a különböző agyi-lelki tulajdonságok az agy más és más régióihoz kapcsolódnak. Így külön területet jelölt ki a nyelvcentrumnak, amely körül az alak, súly-, szín-, idő- és muzikalitás felismerésének területei helyezkedtek el. Paul Broca francia sebész volt az, aki először tudta bizonyítani azt, hogy a beszéd képzésének centruma a bal agyfélteke homloki lebenyében van, Karl Wernicke pedig a beszélt és írott nyelv megértésének területét fedezte fel a bal halántéki lebeny hátsó részén (Hámori 1999: 32).

Hogy miért hatékonyabb a tanulási folyamat több érzékszerv egyidejű bekapcsolása esetén, talán azzal is magyarázható, hogy a látás és a beszédérezékelés agyi működésében alapvető hasonlóság van. Míg a beszédprodukción és a beszédpercepción központja az „aktív” bal féltekében található, a „néma” jobb félteke erősíti, támogatja a balt. A betűk vizuális, geometriai tartalmát a jobb félteke gyorsabban és hatékonyabban dolgozza fel, mint a bal, ugyanakkor a bal félteke értelmezi a látottakat/hallottakat. Tulajdonképpen olvasás közben szimultán folyamat játszódik le: a jobb félteke a betűk geometriai jellegzetességeit ismeri fel, míg a bal hangzás és jelentés szerint értelmez.

A színlátás az agykéreg tulajdonsága. A két félteke közül, a színlátásban azonban szintén a jobb félteke jeleskedik. A jobb féltekéhez kapcsolhatók még többek között az érzelmek és hangulatok értelmezése, a humorérezék. „A bal félteke beszél, a jobb félteke néma, de jobban lát s tájékozódik a térben, mint a bal” (Hámori 1999: 122). A jobb félteke is gondolkodik, de képszerűen, formákban, színekben, terekben. Éppen ezért az ösztönösséget és a kreativitást is a jobb féltekéhez kötik. A jobb félteke fogékonyabb a zenei hangokra, a **magánhangzókra**, a nyomatokra és a hanglejtésre (Kovács–Szama-

rasz 2009: 82). Ezáltal segíti a bal féltekét, hogy felismerje, később pedig emlékezzen a hallott információra. Véleményem szerint ez az oka annak, hogy a dallam támogatja a szósorok előhívását. Úgy gondolom, ez a jelenség fennállhat a színek és a formák esetében is. Minél többféle jobbféltekés hatással kapcsoljuk össze a hallott vagy látott anyagot, annál inkább bevésoódik és elmélyül az emlékezetben.

Ezért ha a magánhangzók tanításakor vizuálisan is megjelenítjük azokat, esetleg még színeket (és a velük járó hangulatokat, érzelmeket) is társítunk hozzájuk, hatékonyabbá tehetjük elsajátításukat. A jobb féltekét ért hatások nagyban segítik az értelmezést, és mélyebb emléknymokat hagy a bal féltekében. A jobb féltekét „ingerlő” hatások pedig a szín, forma, térbeli ábrázolás és az általuk keltett érzelmi, hangulati benyomás, a magánhangzók kiejtése, tehát a zeneiség, és a kreativitás, játékoság. Mind szükséges az egész szemléltetés befogadásához. Ilyen sokoldalú jobbféltekés támogatással remélhető, hogy hatékonyabb lesz a bal félteke percepciója és produkciója is.

4.3. Saját kutatások

„Ami a magyar magánhangzó-állományt illeti, a mély magánhangzócsoporthoz szokás sötétnek, a magasat világosnak nevezni” (Szili 2006: 12). Felmerült bennem a kérdés, hogy ezt a hangulati-zenei különbséget a magyar anyanyelvűek érzik-e, és ha igen, miért nem használjuk ki a magyar nyelv tanítása során. A magyar nyelv zeneiségét nagy részben a magánhangzók mély és magas, nyílt és zárt, illetve rövid és hosszú volta adja. Amennyiben ezek az ellentétek az anyanyelvi beszélők számára érzékelhetők és átválthatók színekké, fogódzókat adhatnak a külföldi nyelvtanulók számára is. Ennek bizonyításához két kutatást végeztem, egyet magyar és egyet nem magyar anyanyelvűekkel.

4.3.1. A nem magyar anyanyelvűekkel végzett kísérlet bemutatása

A magánhangzók képzésének csoportosítása a nyelv vízszintes mozgása szerint és az ajkak működése szerint lehetséges. A nyelv vízszintes mozgása szerint megkülönböztetünk hátul képzett, mély (veláris) és elől képzett, magas (palatális) magánhangzókat, illetve nyelvállás szerint felső (zárt) és alsó (nyílt) magánhangzókat. Az ajkak működése szerint pedig ajakkerekítéseseket és ajakkerekítés nélkülieket.

Számomra az 1. táblázat nyújtott fogódzót, mégpedig a képzés helyei és módjai által. Ezek szerint kiemelhetjük a következő ellentétpárokat: **fent-lent**, **elől-hátul**, **nyílt-zárt**. Ezeknek a fiziológiai tényezőknek köszönhető, hogy magas vagy mély magánhangzókat produkálunk. Visszatérve arra a gondolatra, amely szerint a magas magánhangzók világosak, és a mélyek sötétek, kíváncsi voltam arra, hogy ezt az árnyalatbeli különbséget nem lehet-e átültetni a képzési helyekre és módokra is. Azaz a **fent-lent**, **elől-hátul** és a **nyílt-zárt** fogalmakra. Ugyanis, ha kiderülne az, hogy univerzálisan a „fent” minden kultúrában világosabb, mint a „lent”, ugyanígy az „elől” világosabb, mint a „hátul”, és a „nyílt” világosabb, mint a „zárt”, akkor talán nem lenne annyira meglepő a betűk színekké válása a magyarul tanulók számára sem.

Első kísérletem egy rövid, asszociációs feladat segítségével ennek kiderítésére irányult. A kérdéseket angolul tettem fel, hiszen ez az a közvetítő nyelv, amelyet használhatok az órákon. (Azért is az angol nyelvet választottam, mert válaszukat így nem befolyásolta a magyar nyelvi tudásuk, vagy a magyar nyelvről alkotott eddigi ismereteik.) Az adatgyűjtés közvetett módon történt, a csoportjaimban arra kértem a nyelvtanulókat (szám szerint 25-öt), hogy az általam említett fogalmakat párosítsák a „világosabb” vagy „sötétebb” fogalmakkal, illetve írják mellé indoklásukat röviden, azaz azt hogy miért éppen azt választották. Nem adtam nekik példát, vagy segítséget, így is pontosan megértették, hogy mi a feladat. Ez még inkább arra enged következtetni, hogy ezek a fogalmak és asszociációik meglehetősen hasonlóak az egyes nyelvekben és kultúrákban.

A kapott eredményt a következő táblázatban foglaltam össze:

1. táblázat. Nem magyar anyanyelvűekkel végzett asszociációs feladat

világosabb	sötétebb
fent	lent
elől	hátral
nyílt	zárt

Teljes egyetértés született mind a hat esetben, azaz nemzetiségtől, anyanyelvtől és kultúrától függetlenül minden megkérdezett úgy vélte, hogy a „fent-lent” oppozícióban a „fent” a világosabb és a „lent” a sötétebb. Leggyakoribb indoklásul a föld (*alatt*) és az ég, a menny és a pokol, illetve a Nap járása (*fent – nappal, lent – éjszaka*) asszociációja szerepelt. Az elől-hátral esetében is a 100%-os vélemény az volt, hogy ami elől van, az világosabb, mint az, ami hátral van. Itt a kert és a ház, rend és rendetlenség asszociációval éltek sokan, azaz, ami elől van, azt jobban érheti a fény, mint ami hátral van, illetve ami elől van, azt többen látják, mint ami hátral van. A „nyílt” és a „zárt” kérdése is egyöntetű eredményt hozott. Világosabb az, ami nyílt és sötétebb az, ami zárt. Ennek indoklásánál sokféle példát tudtak hozni, ám közös bennük az, hogy ami zárt, zárva van, oda nem jut be a fény, azaz az sötétebb annál, mint ami nyílt, nyitva van.

A kísérlet tehát eddig azt bizonyította, hogy az említett oppozíciókat univerzálisan át tudjuk váltani sötétté és világossá, tehát talán érdemes erre a felismerésre alapozni a magánhangzók bemutatásakor. Továbbá érdemes folytatni a kísérletet anyanyelvi beszélőkkel is, és megnézni, vajon ők is érzik-e a sötét-világos ellentétet, illetve lehet-e konkrét színekkel megfeleltetni az egyes hangokat.

4.3.2. A magyar anyanyelvűekkel végzett kísérlet bemutatása

A magyar anyanyelvűekkel (20 fő) végzett kísérletem egy rövid interjú volt, amely közben jegyzeteltem. Hangrögzítésre nem került sor. Nemüket és életkorukat illetően változatosak az adatközlők. A legfiatalabb egy 12 éves lány volt, a legidősebb pedig egy 65 éves férfi. A nemi megoszlás aránya: 10 nő és 10 férfi. Végzettségüket tekintve fontosnak tartottam, hogy ne legyen közöttük magyar szakot végzett.

Három részből állt az interjú. Első kérdésem arra irányult, hogy tudják-e hogyan csoportosítjuk a magánhangzóinkat. Mindenki a *magas* és *mély* csoportokat említette. Második kérdésem ehhez kötődve az volt, hogy melyiket neveznék sötétnek és melyiket világosnak. Kivétel nélkül mindenki azt a választ adta, hogy a *mély magánhangzók a sötétek* és a *magasak a világosak*. A „miért?” kérdésre nem tudtak választ adni, ám sokan a *hangok hangulatára* hivatkoztak. Harmadik kérdésem annak kiderítésére irányult, hogy melyik magánhangzónk *milyen színű*. Tetszőleges, véletlenszerű sorrendben ejtettem ki a magánhangzókat, és kértem, hogy asszociáljanak egy színre. A válaszokat saját kezűleg jegyeztem le a kérdőívre. Nagy meglepetésemre nem akadt senki, aki ne értette volna a feladatot. Ez arra enged következtetni, hogy a magyar magánhangzók valóban „sokszínű” hangulatot tudnak kifejezni.

A 2. táblázatban az adott válaszokat mutatom be, magánhangzócsopontonként és -páronként:

2. táblázat. A magánhangzók színei

MÉLY

A	5 barna 5 kék 4 piros 2 sárga 2 fehér 2 zöld	Á	6 sárga 4 lila 3 kék 3 zöld 2 fekete 1 narancssárga 1 piros
O	7 kék 3 zöld 2 sárga 2 narancs 1 barna 1 bordó 1 grafitzürke 1 piros 1 rózsaszín 1 szomorú lila	Ó	4 barna 3 piros 2 rózsaszín 2 sárga 2 szürke 2 sötétzöld 2 fekete 1 fehér 1 sötétkék 1 sötét narancs
U	4 barna 4 zöld 3 világoskék 2 fekete 1 piros 1 rózsaszín 1 sárga 1 bordó	Ú	6 kék 6 zöld 2 barna 1 bordó 1 fekete 1 narancs 1 piros 1 szürke

MAGAS

E	4 fehér 3 zöld 3 sárga 2 világoskék 2 narancs 1 halványkék 1 lila 1 mályva 1 piros 1 rózsaszín 1 citromsárga	É	6 kék 5 piros 4 narancs 1 rózsaszín 1 sötét barna 1 tört fehér
I	6 citromsárga 5 lila 3 rózsaszín 2 világoskék 2 fehér 1 kivizöld 1 vérnarancs	Í	4 sárga 2 barna 2 világoszöld 2 lila 2 narancs 1 bíbor 1 bordó 1 fehér
Ö	4 piros 4 szürke 4 zöld 2 világosbarna 2 rózsaszín 1 lila 1 kék 1 barack	Ő	5 barna 5 zöld 2 fekete 2 vörös 2 meggy 1 narancs 1 sötét rózsaszín 1 szürke
Ü	7 világoszöld 3 világoskék 2 rózsaszín 2 sárga 1 szürke 1 vörös 1 lila 1 barna 1 citromsárga 1 fehér	Ű	3 sötétzöld 3 türkizkék 3 zöld 2 szürke 2 sárga 2 barna 1 arany 1 fekete 1 mélykék 1 narancs 1 padlizsán

A kapott színek hangonként meglehetősen sokfélék, ám mégis némely magánhangzó esetében nagy számban asszociáltak hasonló árnyalatokra, színekre. A legszembeütőbb az „ü” és az „ű” hangzók, amelyek a *világoszöld – sötétzöld* színeket kapták. (Lehetséges, hogy a „fű” szavunk, mint asszociációs bázis jelent meg sokaknál.) Az „i” és az „í” esetében pedig a *citromsárga – sárga* oppozíció szerepelt többször. Úgy látszik, hogy egyetlen színt egyetlen hangzóhoz nehéz hozzárendelni, ám a csoportok közötti eltérések és hasonlóságok megfeleltek az elvárásaimnak. A kapott eredmények alapján az alábbi következtetéseket tudom levonni. Párhuzamosan összegyűjtöttem az okokat, amelyek igazolhatják a színek alkalmazását a szemléltetésben.

3. táblázat. Az eredmények összegzése

Az elemzés eredményei →	Miért használhatóak fel a kapott eredmények?
1. Egy hanghoz mindig egyetlen színt rendeltek, ugyanazt a színt sosem szerepeltették többször.	Ha egy hang egy színnek feleltethető meg, a színezés alkalmas a különbségek szemléltetésére.
2. A mély hangokat általában sötétebbnek jellemezték, mint a magasakat és fordítva. Ezt a „sötét”- illetve „világos”- előtagok hozzátételével is jelezték	A két magánhangzócsoporthoz közötti oppozíciót érdemes nyilvánvalóvá tenni, sötétebb és világosabb színekkel.
3. A hosszú magánhangzók általában rövid párjuk sötétebb árnyalatát kapták.	Az azonos helyen képzett, ám időtartamukat tekintve eltérő magánhangzó-párok esetében sokat segíthet, ha ugyanazt a színt kapják (mutatva, hogy ugyanarról a mgh-ról van szó), ám a hosszú mgh vastagításával érzékeltetni lehet a különbséget.
4. Az <i>a-á</i> és <i>e-é</i> esetében érezhető a nyíltsági különbség.	Ebben a két esetben a nyíltabb hangok hasonló árnyalatot, ám élénkebb vagy világosabb színt kell, hogy kapjanak.

4.4. Milyen színűek a magánhangzók, és hogyan tanítsuk őket?

A kapott eredményekre alapozva úgy gondolom, hogy a magánhangzók szemléltetésekor, ha csak két színt használunk, egy világosabbat és egy sötétebbet, az is gyors eredményre vezethet, hiszen „kézzel foghatóvá”, pusztán szemmel láthatóvá tesszük a két csoport közötti markáns különbséget. Ez pedig nagyban segítheti az elsajátítást. Például így:

4. táblázat. Az ábécé sötét és világos színeivel

mély	magas
a á	e é
o ó	i í
u ú	ö ő
	ü ű

Azonban a magyar anyanyelvűekkel végzett kísérlet eredményei alapján meg lehet próbálni további színekre lebontani a hangokat. Véleményem szerint a konkrét szín meghatározása nem a legfontosabb feladat (és úgy tűnik, nem is célszerű). Amennyiben az összképet tekintve logikusnak és következetesnek mondható a színek összeállítása, eredményes lehet alkalmazása a nyelvoktatásban. Fontos, hogy

- a) világosan el lehessen különíteni a magas és a mély magánhangzócsoportokat, azaz első ránézésre legyen szembetűnő a különbség.
- b) az azonos helyen képzett mgh-párokat páronként egy színnel jelöljük, ám a hosszan ejtett hang legyen vastagabban jelölve, ezzel érzékeltetve, hogy ugyanazt a hangzót kell produkálni, ám súlyosabban, hosszabban.
- c) Az „a-á” és az „e-é” esetében, amelyeket nem egy helyen képzünk, a nyíltabb „á” és „é” hangzók legyenek világosabbak vagy élénkebbek zárt párjaikhoz képest, hiszen mindkét kísérletből az derült ki, hogy ami nyíltabb, az általában világosabb is.
- d) Vertikálisan a mély magánhangzócsoporton belül lefelé haladva használjunk egyre sötétebb színeket, hiszen a fent-lent oppozícióban ami lent van, az sötétebb, ami fent, az pedig világosabb.
- e) Vertikálisan, a magas magánhangzócsoporton belül lefelé haladva egyre világosabb árnyalatot lenne célszerű használni, hiszen a magasabban képzett hangok egyre világosabb színt kell, hogy kapjanak.

Az „i”, „í”, „e”, „é” hangok külön figyelmet is érdemelhetnek, ha előre gondolunk az illeszkedés problémájára. Ezeket áteresztő, átengedő, színtelen hangoknak is nevezik, amelyeket nem lehetetlen jelölni. Sőt, praktikus is ha felhívjuk rájuk a figyelmet, hiszen aktívan kell használni a rájuk vonatkozó hangtani szabályokat a magánhangzó-harmónia alkalmazásakor. Érdekes, hogy ezeket a magánhangzókat egyébként is nagy számban jellemezték citromsárga, fehér, világos színekkel, amely alátámasztani látszik az áteresztő jellegét.

Mindezek alapján a következő színekkel láttam el a magánhangzókat. Nem gondolom, hogy ezek a legmegfelelőbb színek, éppen ezért folyamatosan kísérletezem velük. Külföldiek tanítása során igyekszem tesztelni és alakítani ezt a módszert, amely ebben a kezdeti stádiumában is meglepően hatékonynak bizonyul. Úgy vettem észre, hogy a színek használata az érdeklődés felkeltésében és a további motiváció serkentésében is segít, emellett megkönnyíti az elmélyülést a magyarázatok során. A színek sötét és világos árnyalatai pedig szabályozzák a kiejtést az első pillanattól kezdve, hiszen a megfoghatatlan hangprodukción tudják valamilyen vizuális stimulushoz kötni, amely ráadásul ösztönös és univerzális elvekhez igazodik.¹

¹ Az eredeti színek nyomtatásban nem tudtak megjelenni, ezért itt foglalom össze, melyik betű melyik színt kapta: „a” (piros) – „á” (élénk rózsaszín, félkövér), „o” (fekete) – „ó” (fekete, félkövér), „u” (lila) – „ú” (lila, félkövér), „e” (világos kék) – „é” (narancssárga, félkövér), „i” (fehér vagy világos sárga) – „í” (fehér vagy világos sárga, félkövér), „ö” (világos barna) – „ő” (világos barna, félkövér), „ü” (világos zöld) – „ű” (világos zöld, félkövér).

5. táblázat. A magánhangzók színei

mély (autó)	magas (ten szütő)	
a á	e é	ö ő
o ó	i í	ü ú
u ú		
-ban	-ben	
bankban Londonban Júniusban	! moz ban ! Athénban	étteremben hütőben Bécsben Pekingben

5. Összefoglalás

Dolgozatomban a magánhangzók tanításának egy olyan szemléltetési módját mutattam be, amely színek használatával, kultúrától és anyanyelvtől függetlenül mindenki számára értelmezhető, és megkönnyítheti a magyar hangzók produkciójának elsajátítását a magyarul tanuló külföldiek számára. Többféle szempontból megvizsgáltam a kérdést, hogy érdemes-e színeket alkalmazni. Egyrészt a szakirodalom segítségével, másrészt saját kutatásaimmal, amelyeket magyarul tanuló külföldi diákjaimmal és magyar anyanyelvi beszélőkkel végeztem el. Ezek alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a kiejtés tanítás során érdemes a jobb agyféltekét stimulálni kreatív ingerekkel, akár zenei, akár vizuális elemekkel, hiszen azok a bal félteke produkcióját erősítik és nagyban segíthetik a későbbi előhívást. Végül, a kapott eredmények elemzése alapján igyekeztem összefoglalni azokat a szempontokat, amelyeket érdemes szem előtt tartani a magánhangzók színeinek kiválasztása során, és ennek egy lehetséges változatát is bemutattam.

Irodalom

- Bárdos Jenő 2000. *Az idegen nyelvek tanításának elméleti alapjai és gyakorlata*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó. 108–128.
- Bárdos Jenő 2002. A kiejtés fontossága és pontossága. *Iskolakultúra*. 139–152.
- Csonka Csilla 2005. Módszertani gondolatok a magyar ábécé tanításáról. *THL₂* 1: 111–117.
- Fodor István 2001. *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest: Balassi Kiadó. 137–155.
- Gósy Mária 1999. *Pszicholingvisztika*. Budapest: Corvina – MTA Nyelvtudományi Intézete.
- H. Tóth István 2006. Az ábécé tanításának hasznosságáról (A célnyelvű tanítási közeg megteremtésének fontosságáért). *THL₂* 1–2: 142–152.

- Hámori József 1999. *Az emberi agy aszimmetriái*. Budapest–Pécs: Dialóg Campus Kiadó.
- Hoppálné Erdő Judit 2005. A magyar nyelv hangtani buktatói külföldiek írásbeli megnyilatkozásai alapján. *Hungarológiai Évkönyv* 6: 19–30.
- Kovács Ilona–Szamarasz Vera Zoé (szerk.) 2009. *Látás, nyelv, emlékezet*. Budapest: Typotex.
- Molnár Emma, R. 1999. *Leíró magyar hangtan*. Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Leontyev, A. A. 1973. *Pszicholingvisztika és nyelvtanítás*. Budapest: Tankönyvkiadó.
- Nagyházi Bernadette 2009. A mondat színei. Hogyan tanítsunk szórendet a gyerekeknek? *Hungarológiai Évkönyv* 10: 41–49.
- Pinker, Steven 2006. *A nyelvi ösztön*. Budapest: Typotex.
- Sima Ferenc: *A magyar magánhangzó-harmónia jellemzéséhez*.
http://www.matarka.hu/cikk_list.php?fusz=16935
- Szende Virág–Ház A.–Makra H. 2000. *Hangoskönyv. Kiejtés- és beszédtanító program külföldieknek. I–V*. Budapest: Magyar Nyelvi Intézet.
- Szende Virág 2005. A fonetika nyelvpedagógiai vetülete. *THL*₂, 1: 38–46.
- Szende Virág 2006. *A kiejtéstanítás elméleti alapjai és gyakorlata, különös tekintettel a magyar mint idegen nyelv tanítására*. PhD-értekezés. Veszprém: Veszprémi Egyetem. (Kézirat.)
- Szili Katalin 2006. *Vezérkönyv a magyar grammatika tanításához*. Budapest: Enciklopédia Kiadó.
- Tokaji Ildikó 2009. A színek szerepe a vizuális kommunikációban. In: Lengyel Zsolt–Navracsics Judit (szerk.): *Tanulmányok a mentális lexikonról*. Budapest: Tinta Könyvkiadó. 346–353.